

УДК 81'25

Приходько А. Н.

д-р філол. наук, проф. ЗНТУ

ФЕНОМЕН ДІЯЛЬНОСТІ В КОМУНІКАТИВНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Сучасний стан розвитку лінгвістики визначається тим, що фокус наукових пошуків перемістився з формальної структури мови на дослідження структурно-семантичної організації мовних одиниць у соціальній інтеракції. Цьому феномену лінгвістика не в останню чергу зобов'язана Франкфуртській філософській школі, представники якої по суті запропонували лінгвістичну версію трансцендентальної філософії. Дотримуючись думки про те, що синтактика і семантика різних природних мов тією чи іншою мірою між собою різняться, а прагматика є для всіх універсальною, вони сформулювали теорію антиномії праці та комунікації з точки зору морально-етичних норм (К.-О. Апель, Н. Луманн).

Універсальна прагматика – це перш за все теорія комунікативної компетенції, бо саме в мовленні відбувається актуалізація смислу висловлювань і їх співвіднесеність з життєвим світом людини – складовою об'єктивного світу та суб'єктивним світом повсякденності, «який уможливило порозуміння людей щодо ситуації, в якій вони стикаються один з одним віч-на-віч» (A. Schütz, T. Luckmann). Життєвий світ є середовищем життєдіяльності людини.

Життєдіяльність розуміється універсальною прагматикою в широкому та вузькому сенсах. У першому випадку – це проста (повсякденна, реміснична) невербальна активність суб'єкта, завдяки якій він втручається у світ, щоб реалізувати поставлену мету за допомогою вибору (Option) і відповідних засобів. У другому випадку діяльність постає як вербальний акт, за допомогою якого суб'єкт мовлення може порозумітися про щось у світі з об'єктами мовлення.

Поштовхом для розвитку прагматичних ідей комунікативної філософії стала теорія мовленнєвих актів Дж. Остіна та Дж. Сьорля, яка стверджує схожість вербальної та невербальної діяльності людини. Уявлення цих лінгвофілософів про те, що коли ми щось говоримо, тим самим ми щось робимо, Ю. Хабермас доповнив чотирма нормативними вимогами (Geltungsansprüche) до мовленнєвого акту (зрозумілість, істинність, пропозиціональна настанова, соціонормативна правильність і правдивість мовця (Ю. Хабермас, Н. Луманн)), а також положенням про те, що мовленнєві акти виступають як складові попарно структурованої єдності, тобто тільки у інтеракціональних вимірах спілкування.

Інтегральним моментом вербальної та невербальної діяльності є в комунікативній філософії телеологічний чинник. Однак, якщо невербальні акти (телеологічні дії) спрямовані власне на кінцевий результат (цілеспрямоване вторгнення у світ, Intervention), то вербальні – на порозуміння, консенсус. В обох випадках різняться умови й основні поняття, завдяки яким актори можуть описувати свої цілі. Мовленнєві дії розглядаються як такі, що самі себе інтерпретують, виявляють рефлексивну структуру та мають спрямованість на іллокутивні цілі.

Останні не можуть бути здійсненими без співпраці та згоди між комунікантами, а тому інтерпретуються через посилання на консенсус, притаманний мовленнєвому медіуму як такому. Обом видам діяльності відповідають різні умови раціональності, тобто умови застосування пропозиціонального знання: у невербальних діях воно обмежується стратегічною цілераціональністю, а у вербальних постає як раціональність взаєморозуміння, інтуїтивним підґрунтям якого є досвід сили аргументації, що призводить до згоди й утворює консенсус.

Співвідносячись між собою як загальне та часткове, вербальна та невербальна форми діяльності характеризуються такими інтегральними параметрами: а) референтна складова (те, що має місце в життєвому світі); б) інтенціональна (телеологічна) складова (те, що відбувається в суб'єкті і що надає сенс зусиллям, які він витрачає на зміни в життєвому світі); в) конвенціональна складова (довільні згоди, вибір яких регулюється міркуваннями зручності, доцільності, традиційності, нормативності тощо); г) епістемічна складова (умови використання пропозиціонального знання). Разом з тим, вербальна дія відрізняється від невербальної рефлексивністю самоінтерпретації, значно ширшим характером цілей, на які вона спрямована, а також наслідків, які можуть бути отримані, іншим порядком застосування знання, різними критеріями результатів діяльності тощо.

В основі уявлень трансцендентальної прагматики знаходиться фундаментальна концепція щодо нерозривного зв'язку раціональності та соціальності: «немає розуму поза соціумом і немає соціуму поза розумом». Це означає, що соціальність і раціональність неможливі без мови, а кожен мовний вираз не буде таким поза межами комунікативної спільноти. Комунікація є для прагмафілософії універсальною реальністю суспільного існування. Демократично організований соціум має досягнути консенсусу через дискурс, який розуміється як практика комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди. Дискурс щодо норм і цінностей співіснування є найвищою інстанцією життєвого світу, а комунікація, щоб бути універсальною, мусить бути аргументованою, раціонально мотивованою, соціально інтерактивною та самосвідомою.